

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2023.16>*С. С. Максимовська**аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1**Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0009-0002-9535-4663*

ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ДІЗНАННЯ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті автор вказує, що відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження є одним із найдієвіших засобів реалізації засади змагальності під час закінчення досудового розслідування.

Водночас, з огляду на набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII, яким запроваджено інститут кримінальних проступків, у статті проаналізовано дискусійні та проблемні питання, пов'язані із порядком відкриття матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження.

Акцентовано увагу на тому, ким саме може бути здійснено відкриття матеріалів дізнання, коло осіб, які мають право на ознайомлення з матеріалами, а також, які саме матеріали надаються для ознайомлення.

Проаналізовано процесуальні строки ознайомлення з матеріалами дізнання та проблемні питання, що виникають у зв'язку з необхідністю забезпечення їх дотримання.

Окрім цього, у статті автором проаналізовано доцільність необхідності прокурору додатково вручати копії матеріалів дізнання, зокрема у випадку надання доступу до таких матеріалів для ознайомлення, включаючи можливість робити копії або відображення матеріалів.

Окремо досліджено порядок дій у разі неможливості вручення матеріалів дізнання, а також у випадку відмови сторін кримінального провадження від отримання матеріалів дізнання чи зволікання з їх отриманням.

Указано, що кримінальний процесуальний кодекс України додатково встановлює можливість відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання під час підготовчого судового засідання.

За результатами проведеного дослідження запропоновано певні напрямки удосконалення кримінального процесуального законодавства, в частині порядку відкриття матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальний процес, дізнання, кримінальне провадження, кримінальний проступок, відкриття матеріалів.

Maksymovska S. S. THE PROCEDURE FOR OPENING INVESTIGATION MATERIALS BY THE PARTIES OF CRIMINAL PROCEEDINGS

In the article, the author points out that disclosure of materials by the parties to criminal proceedings is one of the most effective means of implementing the adversarial principle at the end of the pre-trial investigation.

At the same time, given the entry into force of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses" № 2617-VIII dated 22.11.2018, which introduced the institute of criminal misconduct, the article analyzes the controversial and problematic issues related to the procedure for opening the inquiry materials by the parties to criminal proceedings.

The author focuses on who exactly can open the investigation materials, the range of persons who have the right to familiarize themselves with the materials, and what materials are provided for familiarization.

The author analyzes the procedural timeframes for familiarization with the inquiry materials and the problematic issues arising from the need to ensure their observance.

In addition, the author analyzes the expediency of the need for the prosecutor to additionally provide copies of the inquiry materials, in particular, in the case of providing access to such materials for review, including the possibility to make copies or display the materials.

The author separately examines the procedure to be followed in case of impossibility of delivery of the inquiry materials, as well as in case of refusal of the parties to criminal proceedings to receive the inquiry materials or delay in their receipt.

It is noted that the Criminal Procedure Code of Ukraine additionally establishes the possibility for the parties to criminal proceedings to open the inquiry materials during the preparatory court hearing.

Based on the results of the study, the author suggests certain areas for improvement of criminal procedure legislation in terms of the procedure for opening inquiry materials by the parties to criminal proceedings.

Key words: criminal proceeding, inquiry, criminal proceeding, criminal offence, discovery of materials.

Постановка проблеми. Протягом двох років в Україні уже функціонує інститут кримінальних проступків, який загалом показав свою ефективність. Водночас, за результатами впровадження у практику вказаного інституту, виявлено низку дискусійних та проблемних питань, пов'язаних як із досудовим розслідуванням кримінальних проступків загалом, так і порядком відкриття матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження, які потребують аналізу та невідкладного вирішення.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Окремі аспекти відкриття матеріалів кримінального провадження досліджували Ю. П. Аленін, Н. Л. Боржецька, І. В. Глов'юк, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. Т. Маляренко, М. А. Маркуш, Н. М. Обрізан, В. В. Рогальська, О. Ю. Татаров, С. Б. Фомін, Б. І. Яворський та інші науковці. Водночас, питання відкриття матеріалів дізнання все ще залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є розгляд положень кримінального процесуального законодавства України щодо регулювання процедури відкриття матеріалів дізнання іншої стороні, виявлення та вирішення проблемних питань.

Виклад основного матеріалу.

Закінчення досудового розслідування кримінального провадження прийняттям прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру передбачає процесуальний порядок відкриття іншої стороні матеріалів розслідування.

Як вірно зазначає Ю. П. Аленін «ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування є одним із найдієвіших засобів охорони їх інтересів та забезпечення реалізації засади змагальності під час закінчення досудового розслідування» [2, с. 89].

Змагальність сторін та свобода в поданні ними до суду своїх доказів і у доведеності перед судом їх переконливості – конституційна, основна засада судочинства. Ця засада конкретизує положення частини 3 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та частини 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Дана засада поширюється не лише на судові стадії, а на все кримінальне провадження й має на меті таку побудову кримінального провадження, за якої функція правосуддя (вирішення справи) відділена від функцій сторін (обвинувачення і захисту), які конкурують між собою. При цьому суд зобов'язаний

забезпечити справедливе і неупереджене вирішення кримінальної справи (провадження), надавши сторонам рівні можливості для відстоювання своїх позицій [5, с. 82–83].

Варто зауважити, що ознайомлення з матеріалами досудового розслідування кримінального провадження до його завершення, яке передбачене у Кримінальному процесуальному кодексі України, гарантує не лише реалізацію принципу змагальності, але й принципу забезпечення права на захист.

Зокрема, Т. В. Корчева зазначає, що надійний захист учасниками процесу своїх прав і законних інтересів неможливий без знання матеріалів кримінального провадження, це один з дієвих способів перевірки повноти, всебічності й об'єктивності розслідування [4, с. 108].

Водночас, науковці та практики звертають увагу на недосконалість окремих аспектів відкриття матеріалів іншої стороні, що має наслідком допущення порушень під час застосування відповідних законодавчих норм. Вказане також стосується і відкриття матеріалів дізнання.

Законодавцем у ч. 13 ст. 290 КПК України чітко передбачено, що відкриття матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження здійснюється в порядку, передбаченому статтями 301 і 314 цього Кодексу [1].

При цьому, ч. 2 ст. 298 КПК України встановлено, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень Глави 25 [1].

Відтак, здійснюючи відкриття матеріалів дізнання необхідно керуватись статтею 290 КПК України, як загальною правовою нормою, із урахуванням вимог статей 301 та 314 КПК України, як спеціальних правових норм.

Такий особливий порядок відкриття матеріалів дізнання обумовлений бажанням законодавця спростити досудове розслідування кримінальних проступків.

Власова Г. П. звертає увагу, що «особливість закінчення дізнання - надання копій для ознайомлення (замість вимог ст. 290 КПК України). І тут треба звернути увагу, що дізнання закінчується, а не завершується. Тому й вірно трактувати «закінчення дізнання», бо прокурор направляє справу до суду не чекаючи ознайомлення, повідомлення про завершення та процес відкриття матеріалів відсутні (але вручає копію матеріалів дізнання)» [3, с. 158].

Так, відповідно до норм ч. 5 ст. 301 КПК України у разі прийняття прокурором рішення

про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний у межах строків, визначених частиною другою цієї статті, забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення [1].

Із вказаної норми вбачається, посилення на те, ким саме може бути здійснено відкриття матеріалів дізнання, процесуальні строки, коло осіб, які мають право на ознайомлення з матеріалами, а також те, які саме матеріали надаються для ознайомлення.

Отже, перш за все, законодавцем передбачено, що надання відповідним сторонам матеріалів дізнання покладається виключно на прокурора, в той час, як відкриття матеріалів досудового розслідування, в порядку ст. 290 КПК України, може бути здійснено як прокурором, так і слідчим за його дорученням.

Щодо процесуальних строків, то прокурору варто пам'ятати, що після отримання від дізнавача матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, у нього є не більше трьох днів для надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання. У разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України, прокурор матиме 24 години для відкриття матеріалів дізнання.

При цьому, про необхідність явки для надання матеріалів дізнання, прокурору потрібно повідомити відповідну сторону завчасно. Зокрема, відповідно до ч. 8 ст. 135 КПК України, особа має бути повідомлена про виклик не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. Відтак, прокурор фактично не матиме змоги виконати одночасно вимоги ч. 8 ст. 135 та ч. 5 ст. 301 КПК України.

Окрім цього, варто звернути увагу на те, що ч. 5 ст. 219 КПК України передбачено, що строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки, передбачені цією статтею.

Вважаємо за необхідне передбачити у КПК України норму, що строк ознайомлення із матеріалами дізнання у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 301 КПК України, не включається у строки, передбачені у ст. 219 КПК України.

Коло осіб, яким надаються копії матеріалів дізнання у разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду, включає особу, яка вчинила кримінальний проступок, або її захисника, потерпілого чи його представника.

З наведеного вбачається, що достатньо надати копії матеріалів дізнання або особі, яка вчинила кримінальний проступок або ж її захиснику. В той же час, у випадку відкриття матеріалів досудового розслідування, в порядку ст. 290 КПК України, доступ до матеріалів досудового розслідування надається як підозрюваному так і його захиснику. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що саме надання доступу до матеріалів кримінального провадження має здійснюватися всім без виключення учасникам кримінального провадження зі сторони захисту, тобто окремо підозрюваному, окремо законному представнику, окремо захиснику [8]. При цьому, вважаємо доцільним таке спрощення у процедурі відкриття матеріалів дізнання.

Водночас, незрозумілою є позиція законодавця щодо надання копій матеріалів особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику, однак обмеження у такому праві законного представника потерпілого, законного представника підозрюваного, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача, його представника. Вважаємо, що такі сторони мають хоча б повідомлятися про закінчення дізнання та прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності.

Варто зауважити, що у ч. 5 ст. 301 КПК України йдеться про забезпечення надання копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення.

Так, запровадження спрощеного порядку розслідування проступків здійснювалось з метою пришвидшення розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, зменшення навантаження на органи досудового слідства.

Однак, чи дійсно сприяє пришвидшенню розслідування необхідність надання копій усіх матеріалів дізнання, особливо якщо такі матеріали є об'ємними та складаються з декількох томів? Така позиція законодавця навряд чи є вдалою та економною з огляду на обмежені часові та матеріальні та людські ресурси, а також ціль заради якої запроваджувався такий спрощений порядок розслідування.

Відтак, дискусійним серед науковців та практиків залишається питання чи зобов'язаний прокурор додатково вручати копії матеріалів дізнання, зокрема у випадку надання доступу до таких матеріалів для ознайомлення, включаючи можливість робити копії або відображення матеріалів.

Так, деякі суди розглядаючи справи та аналізуючи законодавство виходять з того, що у випадку ознайомлення сторони із матеріалами дізнання та підтвердження вказаного факту

відповідним протоколом про надання доступу до матеріалів кримінального провадження, сторона вважатиметься такою, що скористалась наданим їй правом доступу до матеріалів досудового розслідування та ознайомилась з ними в повному обсязі. Така позиція узгоджується з положеннями загальної норми кримінального процесуального закону про відкриття матеріалів іншій стороні - ст. 290 КПК України.

До аналогічного висновку прийшов Верховний Суд у постанові від 12.01.2023 у справі № 596/413/21, розглядаючи касаційну скаргу засудженого мотивовану тим, що прокурор у порушення вимог ст. 301 КПК України не надав стороні захисту копії матеріалів дізнання, натомість провів процедуру відкриття матеріалів кримінального провадження [6].

Водночас, варто звернути увагу, що ст. 290 та ч. 5 ст. 301 КПК України співвідносяться між собою як загальна та спеціальна норми. Таким чином, правозастосував під час ознайомлення з матеріалами дізнання має керуватися положеннями ч. 5 ст. 301 КПК України, яка передбачає єдину форму ознайомлення - шляхом вручення копій матеріалів дізнання.

Зокрема, Верховний Суд у постанові від 19.04.2023 у справі № 606/719/21 зазначив, що порушення вимог ч. 5 ст. 301 КПК України щодо надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, тягне за собою відсутність у суду права допустити відомості, що містяться в них, як докази [7].

На нашу думку, положення ст. 290 КПК України, як загальної норми права, підлягають застосуванню у тому випадку, коли спеціальна норма не регулює окремі питання відкриття матеріалів дізнання.

Зокрема, спеціальною нормою не врегульовано питання надання стороною захисту за запитом прокурора доступу до матеріалів, які знаходяться у її розпорядженні, відтак, у такому випадку, підлягають застосуванню положення ч. 6 ст. 290 КПК України.

Так, сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді [1].

Окрім цього, під час відкриття сторонами додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду, сторони повинні керуватись вимогами ч. 11 ст. 290 КПК України. Сторони кримінального провадження зобов'язані здійс-

нювати відкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду.

Враховуючи, що Главою 25 КПК України не визначено наслідків не відкриття матеріалів стороні, застосовуватимуться положення ч. 12 ст. 290 КПК України - якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази.

У інших ж випадках, застосуванню підлягають саме положення ч. 5 ст. 301 КПК України, відтак, відкриття матеріалів дізнання має здійснюватися саме шляхом вручення сторонам копій матеріалів дізнання.

Водночас, варто звернути увагу, що визнаючи процедуру відкриття матеріалів дізнання шляхом вручення копій таких матеріалів, залишається невирішеним питання механізму ознайомлення сторін із речовими доказами, відеоматеріалами, звукозаписами, електронними доказами.

Варто також зауважити, що ч. 5 ст. 301 КПК України передбачено порядок дій у разі неможливості вручення матеріалів дізнання. Так, матеріали дізнання вручаються у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб.

Однак, законодавцем чітко не встановлено, що саме слід вважати неможливістю вручення матеріалів дізнання, а відтак коли саме буде допустимим їх надсилання стороні. Зокрема, чи буде вважатись «неможливістю вручення» матеріалів дізнання відмова особи від отримання таких матеріалів?

Зокрема, ч. 5 ст. 301 КПК України визначено, що у разі відмови осіб вказаних у цій частині статті від отримання матеріалів дізнання чи зволікання з їх отриманням вони вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання. Про відмову від отримання копій матеріалів дізнання чи неотримання таких копій складається відповідний протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, або прокурором, якщо особа не з'явилася для отримання копій матеріалів дізнання [1].

Отже, цією частиною статті визначено дії, які зобов'язаний вчинити прокурор, у разі відмови осіб від отримання копій матеріалів дізнання, однак залишається відкритим питання відносно того, що саме вважається зволіканням від їх отримання.

На практиці, у разі відмови осіб, визначених у ч. 5 ст. 301 КПК України, від отримання матеріалів дізнання та відмови від підпису відповідного протоколу така відмова фіксується під відеозапис у присутності двох понять. Окрім цього,

матеріали кримінального провадження додатково скеровуються прокурором рекомендованим листом з повідомленням про вручення за останнім відомим місцем проживання чи перебування.

Окрім цього, на відміну від процедури ознайомлення з матеріалами слідства, визначеної у ч. 10 ст. 290 КПК України, яка передбачає можливість встановлення слідчим суддею строків на ознайомлення з матеріалами, у разі зволікання сторони захисту, можливості встановлення строків для ознайомлення з матеріалами дізнання КПК України не містить. Вказане сприяє зловживанню сторонами у реалізації свого права на ознайомлення з матеріалами.

Кримінальний процесуальний кодекс України додатково встановлює можливість відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання під час підготовчого судового засідання.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 314 КПК України у разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з матеріалами дізнання у порядку, передбаченому частиною п'ятою статті 301 цього Кодексу, суд за клопотанням сторони кримінального провадження вирішує питання про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання, про що постановляє відповідну ухвалу [1].

Вбачається, що саме завдяки ч. 2 ст. 314 КПК України, у разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитись з матеріалами дізнання, зокрема речовими доказами, сторона кримінального провадження має можливість заявити відповідне клопотання та отримати доступ до таких матеріалів. Враховуючи наведене, доповнення частини 2 ст. 314 КПК України вищевказаним абзацом фактично забезпечує можливість сторонам реалізувати право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, а відтак і реалізацію у подальшому принципу змагальності сторін.

Висновки. Проведеним аналізом встановлено низку проблемних питань, котрі виникають при

відкритті матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження.

Зокрема, доопрацюванню підлягають питання кола осіб, які мають право на ознайомлення з матеріалами, процесуальних строків, необхідності додатково вручати копії матеріалів дізнання у випадку надання доступу до таких матеріалів для ознайомлення, а також порядку дій у разі неможливості вручення матеріалів дізнання, а також у випадку відмови сторін кримінального провадження від отримання матеріалів дізнання чи зволікання з їх отриманням.

Відтак, відкриття матеріалів дізнання є актуальним питанням для подальших наукових досліджень та пошуку найбільш обґрунтованих змін у чинне законодавство з метою вдосконалення існуючого порядку.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.06.2023).
2. Аленін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншої сторони за новим КПК України: здобутки та прорахунки. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 89–94.
3. Власова Г.П. Процесуальні особливості досудового розслідування кримінальних проступків // *Київський часопис права*. 2022. № 2. С. 154–158.
4. Корчева Т.В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції / Т.В. Корчева. Харків: ФОП Вапнарчук Н.М., 2007. 200 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Г. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. С. 82–83.
6. Постанова Верховного Суду від 12.01.2023 у справі № 596/413/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108423797>
7. Постанова Верховного Суду від 19.04.2023 у справі № 606/719/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110428051>
8. Постанова Верховного Суду від 27.12.2022 у справі № 607/21493/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225982>